

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/26496>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-05 and may be subject to change.

J. E. Bogaers

Bataafse hulptroepen op Corsica?

Tot het vele dat de schrijver van deze bijdrage aan prof. dr. H. Brunsting te danken heeft, behoren talrijke intrigerende archeologische problemen. Een daarvan moge hierbij met commentaar als *munus natalicium* geretourneerd worden

SEPTVAGENARIO

OPTIME MERITO.

In een publikatie die gewijd is aan het Griekse en Romeinse verleden van Aléria (afb. 1), een plaats die eens de hoofdstad is geweest van de Romeinse keizerlijke provincie Corsica, heeft J. Jehasse enige jaren geleden de aandacht gevestigd op een fragment van een inscriptie dat in augustus 1957 aldaar gevonden is in de 'Domus au dolium'.¹ De tekst is te lezen op enige aan elkaar passende stukken van een stenen plaat.² Alleen het begin van de laatste vier regels van het opschrift is bewaard gebleven (afb. 2)³: --- / PRIM--- / PRAE--- / BATAVO--- / CCVIRT---⁴; volgens Jehasse zou dit als volgt aangevuld dienen te worden: --- / PRIM(ipilari) / PRAEF(ecto) alae ∞ / BATAVO(rum) equit(um) / c(oloni) c(oloniae) v(eneriae) I(uliae) R(estitutae) T(ertianorum) Aleria = (ter ere van) ..., primipilaris, praefectus van de ala milliaria der Bataafse ruiters, (hebben) de coloni van de colonia Veneria Iulia Restituta Tertianorum Aleria (dit opschrift aangebracht). 'Cette inscription' (die naar de mening van Jehasse dateert uit het begin van de 1ste eeuw na Chr.) 'confirme l'Anonyme de Ravenne qui fait d'Aléria une colonie Julia⁵; elle précise que cette colonie a été faite par César à partir d'éléments de la troisième légion, démobilisée par César avant Munda (46 av. J.-C.). Elle semble enfin attester la présence d'une aile de Bataves en Corse, qu'on retrouve mentionnée sur un fragment d'inscription'.⁶

Wij willen hier niet verder ingaan op het probleem van de officiële naam van Aléria als Romeinse colonia.⁷ In verband daarmee mag er overigens nog wel op gewezen worden dat de interpretatie van de meeste letters van regel 4 bijzonder onzeker is. Geen enkele daarvan is duidelijk van een andere gescheiden door middel van een punt of een *hedera*. CC is ongetwijfeld aan te vullen tot c(oloni) c(oloniae), maar het is verder de vraag

Afb. 1. Corsica.
Schaal 1 : 4 500 000.
Tek. E. J. Ponten.

Handwritten note:
L'Année épigraphique
II, 966, n. 106

of elk van de daarop volgende letters (VIRT - - -) werkelijk een afkorting van een woord is.⁸

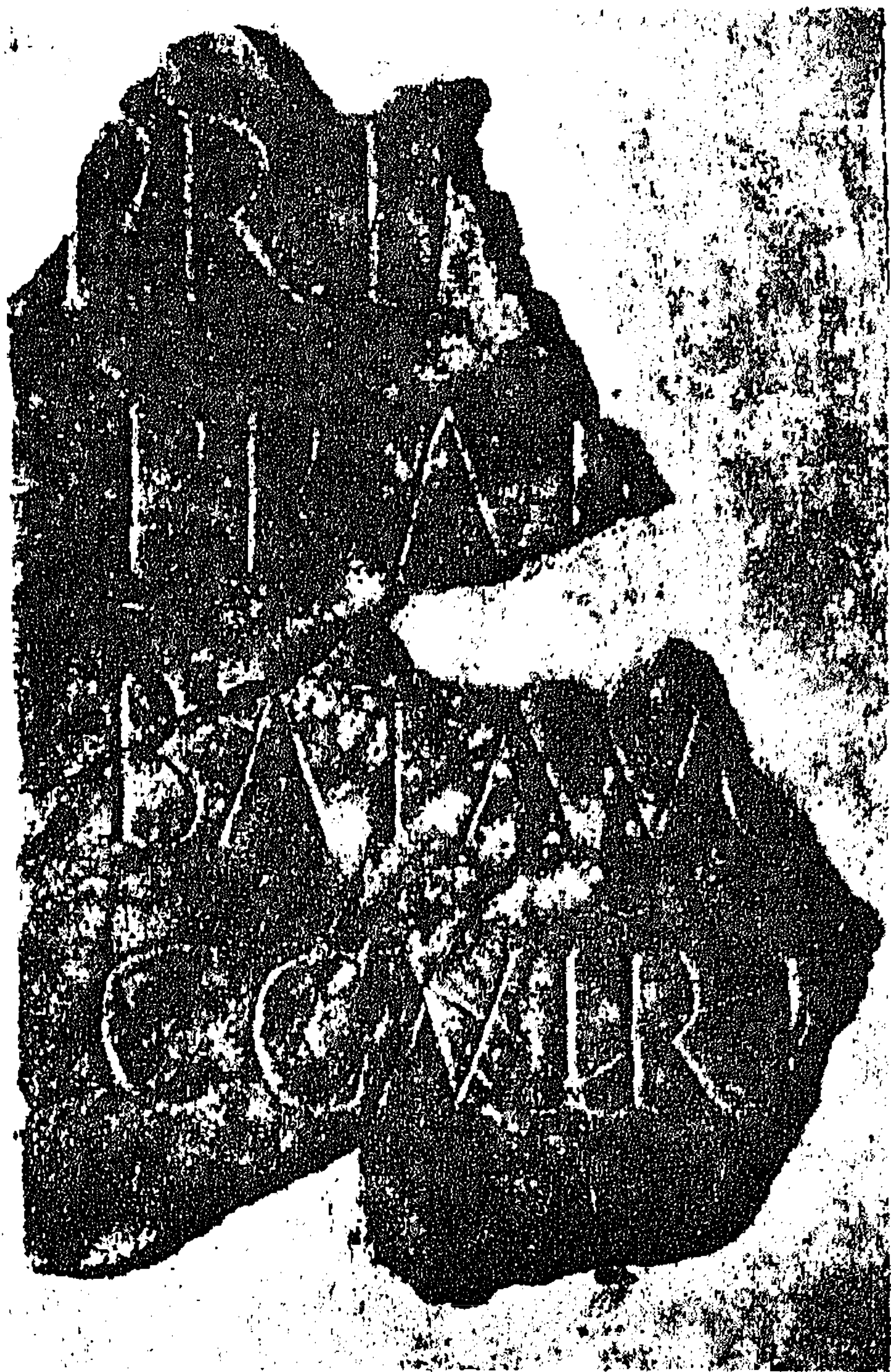
Over het fragment van een tweede inscriptie (uit Aléria), waarin (eveneens) een ala van Bataven zou zijn vermeld, heeft J. Jehasse in 1961 een eerste mededeling gedaan.⁹ Het betreft een gedeelte van een stenen plaat met enige letters van de laatste twee regels van een opschrift.¹⁰ De tekst luidt (afb. 3): - - - / - - - AE ∞ BAT - - - / - - - SYRIAE·PA - - -, d.i. - - - / - - - [al]ae (milliariae) Bat[avorum] - - - / - - - Syriae Pa[laestinae] - - -. De ala milliaria Batavorum die op grond van deze inscriptie ook in het eerste opschrift genoemd zou zijn, is, zo meent Jehasse, 'une unité composée de Bataves qui formait à Aléria les «cohortes alaeque» évoquées par Tacite (H., II, 16)'.¹¹

Uit Tacitus, Historiae II, 16 valt echter geenszins op te maken dat het daar gaat om alae en cohortes op Corsica.¹² Integendeel, uit de context (zie ook Hist. II, 12-15) blijkt duidelijk dat deze passage betrekking heeft op gebeurtenissen in Gallia Narbonensis in het voorjaar van 69 en op de strijd aldaar tussen enerzijds de troepen van Otho en anderzijds die van Vitellius onder leiding van Fabius Valens. Tot de manschappen van Fabius Valens behoorden o.a. twee cohortes Tungrorum en de Ala Treverorum (onder bevel van Iulius Classicus).¹³

In beide inscripties uit Aléria – die nog niet in L'Année épigraphique zijn opgenomen – wordt melding gemaakt van een afdeling Bataafse hulp-troepen. Men kan echter niet bewijzen dat het om dezelfde afdeling, nl. een ala Batavorum milliaria gaat. Het is verder zeker niet zo dat uit deze inscripties de conclusie kan worden getrokken dat ooit op Corsica een of twee afdelingen van de Bataafse auxilia gestationeerd zijn geweest.¹⁴ Tot nu toe is er zelfs geen enkel spoor bekend dat met zekerheid wijst op het verblijf van auxilia in de Romeinse keizertijd op Corsica.¹⁵

Voorts is het van groot belang dat het tweede opschrift dateert uit de tijd na 135. Daarin is immers sprake van Syria Palaestina, d.i. de naam die de provincie Iudaea heeft gekregen na de militaire en administratieve reorganisatie welke in dat gebied is doorgevoerd tijdens en na de opstand van Bar Kokhba (131/132-135).¹⁶ In inscriptie II wordt bovendien duidelijk een ala milliaria Batavorum genoemd, d.i. ongetwijfeld de enige Bataafse ala die bekend is uit de tijd na 70, na de opstand der Bataven, nl. de Ala I Batavorum milliaria.¹⁷

In inscriptie I is naar alle waarschijnlijkheid sprake van een (oud-)praefectus van een van de Bataafse auxilia, en wel van een ala of van een cohors quingenaria; een cohors milliaria kan niet in aanmerking komen, aangezien aan het hoofd van een dergelijke afdeling een tribunus placht te staan, en geen praefectus.¹⁸ Het is wel uitgesloten dat dit opschrift dateert van voor de jaren 69/70. Afgezien van de vraag vanaf welke tijd de uit de

Afb. 2. Gedeelte van een ere-inscriptie, in 1957 gevonden te Aléria (Corsica), thans in Musée Jérôme Carcopino aldaar. Grootste afm.: 17 en 25 cm. Foto J. Jehasse, Lyon.

Afb. 3. Fragment van een inscriptie uit Aléria, in Musée Jérôme Carcopino aldaar. Grootste afm.: 18.2 en 12.9 cm. Foto J. Jehasse, Lyon.

periode voor de opstand der Bataven bekende Ala Batavorum¹⁹ en acht tot tien cohortes Batavorum²⁰ als regulare hulptroupen bestaan hebben²¹, moet men constateren dat Bataafse auxilia voor 69 alleen maar actief zijn geweest in Germania Inferior en Superior, Britannia en Gallia Belgica. Het is niet aannemelijk dat een of meer van deze afdelingen op Corsica zouden hebben gelegen. Voorts weten we dat deze auxilia voor 69/70 regelmatig bestaan hebben onder de leiding van aanvoerders uit het Bataafse volk zelf. Bijgevolg is het niet goed mogelijk in te zien waarom een praefectus van een dezer troupen door de coloni van Aleria met een inscriptie geëerd zou kunnen zijn. Mede op grond van het verder volledige ontbreken van inscripties van militairen van de Bataafse auxilia uit de tijd voor 70 zou het wel heel uitzonderlijk zijn als een dergelijk opschrift nu juist uit Aleria, als een eremonument van de coloni dezer stad, bekend zou zijn geworden.

Wanneer inscriptie I te dateren is in de tijd na 70, dan kan de daarin vermelde praefectus naar het schijnt enkel maar aan het hoofd hebben gestaan van de Ala I Batavorum (milliaria) of van de Cohors I Batavorum (quingenaria).²² De laatste drie regels van het opschrift zouden als volgt gereconstrueerd kunnen worden: a) PRAEF ALAE I / BATAVOR ∞ / CCVIRT ALER; b) PRAEF COH I / BATAVORUM / CCVIRT ALER.

A. Indien de twee inscripties op een en dezelfde persoon betrekking heb-

ben, dan kan I wegens de datering van II (na 135) op zijn vroegst uit de tijd van Hadrianus stammen. Inscriptie II bevat enkel een gedeelte van de laatste twee regels van het oorspronkelijke geheel; van geen van deze twee is het begin of het einde bekend. Vermoedelijk is dit opschrift – evenals I – een deel van een ere-inscriptie, waarin de cursus honorum vermeld is van iemand die behoord heeft tot de stand van de equites. De geëerde persoon is zeer waarschijnlijk nadat hij onder meer praefectus van de Ala I Batavorum milliaria was geweest, o.a. procurator geworden van de (consularische) provincie Syria Palaestina.²³ Wanneer hij – tijdens de regering van Hadrianus of later – aan het hoofd heeft gestaan van de Ala I Batavorum milliaria, is niet te zeggen, evenmin waar hij de functie van praefectus van deze ala heeft bekleed. Het meest aannemelijke is echter dat hij dit gedaan heeft in Dacia Superior, vermoedelijk te Războieni-Cetate²⁴ aan de Mureş. Zeker reeds in 158 behoorde de Ala I Batavorum milliaria tot de troepen van Dacia Superior.²⁵

Alae milliariae zijn niet eerder geformeerd dan in de tijd van de Flavische keizers.²⁶ We weten niet wanneer de Ala I Batavorum – die in zekere zin een voortzetting is geweest van de uit de tijd van de opstand der Bataven en kort daarvoor bekende Ala Batavorum – (in plaats van quingenaria) milliaria is geworden.²⁷

E. Birley heeft er het eerst op gewezen dat vanaf de tijd van Hadrianus de tot de ridderstand behorende officieren na het doorlopen van de *tres militiae* (als praefectus cohortis, tribunus militum legionis of cohortis milliariae en praefectus alae) nog een vierde militaire rang, de *quarta militia* konden bekleden, en wel als praefectus van een ala milliaria.²⁸ In totaal zijn er slechts twaalf van dergelijke ruiterafdelingen bekend. De personen die sinds Hadrianus benoemd werden tot praefectus van een ala milliaria, behoorden tot de allerbeste equestrische officieren, van wie de keizer – met het oog op hun verdere carrière in staatsdienst – zeer grote verwachtingen had. Wanneer dezen na het beëindigen van de *quarta militia* in aanmerking kwamen voor een benoeming op een hoge administratieve post, werden ze rechtstreeks bevorderd tot de rang van *centenarius* (d.i. een equestrische ambtenaar met een inkomen van 100.000 sestertiën).²⁹

Als men wil aannemen dat in inscriptie II sprake is van de post van procurator van de provincie Syria Palaestina, dan moet daarbij bedacht worden dat dit het ambt was van een *ducenarius*, dus van een procurator met een inkomen van 200.000 sestertiën. Bovendien blijkt uit de inscripties waaruit tot nu toe carrières van procuratores van Syria Palaestina bekend zijn, dat deze post in die gevallen bezet is door een procurator *ducenarius* die reeds een andere ducenarische functie had vervuld.³⁰ Het ziet er dus naar uit dat iemand wanneer hij bevorderd was tot de rang van ducenarische procurator met een bijbehorende func-

tie, eerst bij een volgende bevordering binnen die rang in aanmerking kon komen voor de post van procurator van Syria Palaestina.

Hieruit volgt naar alle waarschijnlijkheid dat de persoon voor wie inscriptie II is aangebracht, nadat hij in de quarta militia als praefectus van de Ala I Batavorum milliaria was opgetreden, de militaire dienst heeft verlaten en daarna tot ambtenaar bij de keizerlijke administratie is benoemd op een centenarische post, dat hij vervolgens gepromoveerd is tot de rang van ducenarius en een (eerste) ducenarische functie heeft vervuld, en dat hij pas naderhand benoemd is tot procurator van Syria Palaestina. Het fragment van inscriptie II sluit de mogelijkheid geenszins uit dat in het oorspronkelijke opschrift een of twee posten vermeld zijn geweest tussen die van praefectus van de Ala I Batavorum milliaria en die van procurator van de provincie Syria Palaestina. In verband daarmee moet er nog op gewezen worden dat – aangenomen dat het hier gaat om een ere-inscriptie met een cursus honorum – in de laatste regel achter Syriae Pa[laestinae] op zijn minst nog melding moet zijn gemaakt van degene(n) (uit Aleria of omgeving) door wie deze inscriptie is aangebracht.³¹ De oud-officier en hoge ambtenaar was vermoedelijk in Aleria geboren; het opschrift kan ter ere van hem gemaakt zijn wegens zijn grote verdiensten voor zijn vaderstad.

Voor het geval inscriptie I op dezelfde man betrekking zou hebben – maar dit is geenszins zeker –, moet men zich de vraag stellen of deze dan onder de regering van Hadrianus of later tijdens zijn militaire loopbaan bevorderd kan zijn van primipilus (primus pilus, primipilaris) tot praefectus alae I Batavorum milliariae (of omgekeerd). PRIM in regel 1 van inscriptie I kan ook aangevuld worden tot [*tribunus militum legionis XXII*] / *Prim[igeniae (piae fidelis Domitiana* of iets dergelijks)], zodat men zou kunnen denken aan een promotie van tribunus militum van de Legio XXII Primigenia tot praefectus van de Ala I Batavorum milliaria (of omgekeerd). Gezien de datering van inscriptie II zijn beide aanvullingen in dit geval echter onaanvaardbaar.³²

Wanneer inscriptie I en II werkelijk voor dezelfde persoon zouden zijn aangebracht, dan lijkt de enige mogelijkheid ter aanvulling van regel 1 van inscriptie I, dat PRIM een gedeelte van de naam (hoogst waarschijnlijk het cognomen) van de geëerde man is. In dat geval zou men deze regel wellicht het beste kunnen aanvullen tot *Prim[igenio]*.³³ Deze Primigenius (?) zou dan in Aleria tweemaal met een inscriptie zijn geëerd, de eerste keer toen hij nog slechts praefectus van de Ala I Batavorum milliaria was, en daarna toen hij het ducenarische ambt van procurator van Syria Palaestina vervulde (of vervuld had).³⁴ Een dergelijke oplossing van het probleem is echter geenszins aannemelijk, vooral omdat inscriptie I in dat geval wel een zeer vreemde cursus honorum bevat zou hebben; deze heeft dan nl. enkel bestaan uit één militaire functie. Het eerste op-

schrift zou met de het laatst voorgestelde aanvulling praktisch alleen verklaarbaar zijn als een ere-inscriptie voor een praefectus van de Ala I Batavorum milliaria uit een tijd waarin deze op Corsica gestationeerd was. Het is echter hoogst onwaarschijnlijk dat een van de weinige – zo uitermate belangrijke – alae milliariae ooit op Corsica gelegerd is geweest.

B. Indien de inscripties I en II niet op dezelfde persoon betrekking hebben, dan zou men uit I op zichzelf kunnen concluderen dat een zekere Prim(igenius?) na 70 als praefectus van de Cohors I Batavorum (quingenaria) of van de Ala I Batavorum (milliaria) in Aleria of althans op Corsica gestationeerd is geweest. De Cohors I Batavorum (quingenaria) heeft eeuwenlang in Britannia verbleven, zeker vanaf 122³⁵ of kort daarvoor, maar waarschijnlijk reeds sinds de Flavische tijd.³⁶ Er is geen enkele reden om te vermoeden dat ze ooit op Corsica heeft gelegen. Voor de Ala I Batavorum milliaria is zulks wel uitgesloten (zie boven).

Inscriptie I dateert, zoals gezegd, uit de tijd na 70 en kan evenals II een deel van een cursus honorum bevatten. Op grond van de datering is het hoogst onwaarschijnlijk dat PRIM in regel 1 moet worden aangevuld tot prim(ipilari) of iets dergelijks, zodat de geëerde persoon dan bevorderd zou kunnen zijn van praefectus alae I (milliariae) of cohortis I Batavorum (quingenariae) tot primipilus, of omgekeerd.³⁷ Men kan verder denken aan een promotie van tribunus militum legionis XXII Primi-geniae (piae fidelis ...?) tot praefectus alae I Batavorum (milliariae), van de secunda naar de tertia militia. Aangenomen dat de Ala I Batavorum reeds voor Hadrianus een nominale sterkte van 1000 ruiters heeft gehad, dan is zulk een bevordering alleen mogelijk geweest in de periode van de Flavische keizers en Traianus. Zoals we reeds vermeld hebben, diende de post van praefectus alae milliariae vanaf de tijd van Hadrianus voor het vervullen van de quarta militia.

De meest voor de hand liggende oplossing is wellicht deze. De volledige inscriptie heeft een cursus honorum bevat waarvan de verschillende functies in aflopende volgorde van tijd en belangrijkheid waren opgesomd, waarbij het hoogste ambt dus het eerste, en het laagste ambt het laatste was vermeld. In dat geval is een tot de Romeinse ridderstand behorende persoon zijn militaire loopbaan³⁸ begonnen als praefectus van de Cohors I Batavorum (quingenaria), na 70, hoogst waarschijnlijk in Britannia.³⁹ Daarna is hij gepromoveerd tot tribunus militum van de Legio XXII Primigenia te Vetera II-Xanten (van 71 tot op zijn vroegst in 92, uiterlijk in de herfst van 97) of te Mogontiacum-Mainz (sinds 92/97).⁴⁰ De rest van zijn carrière⁴¹, tot het ogenblik dat de coloni van Aleria hem wegens zijn verdiensten voor hun stad, waarin hij zeer waarschijnlijk ook geboren was, met een inscriptie hebben geëerd, is dan onbekend.

Het bovenstaande kan nu als volgt worden samengevat. Er is geen reden om aan te nemen dat er ooit een ala of cohors Batavorum op Corsica gestationeerd is geweest, en het valt geenszins te bewijzen en het is ook niet aannemelijk dat de inscripties I en II – die beide zeer waarschijnlijk een (gedeelte van een) cursus honorum bevatten – op dezelfde persoon betrekking hebben.

Inscriptie I kan het beste en het gemakkelijkste verklaard worden als een eerbewijs, door de coloni van Aleria gebracht aan een uit deze stad geboortige hoge officier of keizerlijke ambtenaar, die na 70 zijn equestrische loopbaan is begonnen als praefectus van de Cohors I Batavorum (quingenaria) in Britannia en daarna bevorderd is tot tribunus militum van de Legio XXII Primigenia in Germania Inferior (Vetera II-Xanten) of Germania Superior (Mogontiacum-Mainz). De rest van zijn carrière is niet bekend.

Inscriptie II is zeer waarschijnlijk een eerbewijs voor een eveneens uit Aleria geboortige hoge keizerlijke ambtenaar, die na 135 in de provincie Syria Palaestina als procurator aan het hoofd heeft gestaan van het financiële beheer. Voordat deze aan zijn ambtelijke loopbaan is begonnen, heeft hij zijn militaire carrière afgesloten in de quarta militia als praefectus van de Ala I Batavorum milliaria, vermoedelijk in Dacia Superior te Războieni-Cetate.⁴²

Sommaire

Auxiliaires bataves en Corse?

Il y a quelques années M. Jean Jehasse a attiré l'attention (n. 1 et 9) sur deux inscriptions trouvées à Aléria, autrefois la capitale de la Corse, province de l'Empire romain.

I (fig. 2): - - - / PRIM- - - / PRAE- - - / BATAVO- - - / CCVIRT - - -, que, d'après M. Jehasse, il faut compléter de la façon suivante: - - - / PRIM(ipilari) / PRAEf(ecto) alae ∞ / BATAVO(rum) equit(um) / c(oloni) c(oloniae) v(eneriae) i(uliae) R(estitutae) T(ertianorum) Aleria.

II (fig. 3): - - -AE ∞ BAT- - - / - - - SYRIAE·PA- - -, ce qu'il faut compléter ainsi: - - - / - - - [al]ae (milliariae) Bat[avorum] - - - / - - - Syriae Pa[laestinae] - - -.

A l'avis de M. Jehasse, la première inscription daterait du début du premier siècle après J.-Chr. et les deux inscriptions démontreraient qu'une ala Batavorum aurait séjourné en Corse. Sous ce rapport il renvoie le lecteur à un passage dans les *Historiae* II, 16 de Tacite, où celui-ci ferait mention de 'cohortes alaeque' dans l'île de Corse. Pourtant ce texte (cfr.

Hist., II, 12-15) ne se rapporte pas à la Corse, mais aux événements dans la Gallia Narbonensis, au printemps de l'année 69. Jusqu'ici aucune trace n'a été trouvée qui trahisse la présence d'*auxilia* en Corse à l'époque de l'Empire romain.

La deuxième inscription date de la période suivant l'année 135, puisque dans celle-ci il est question de *Syria Palaestina*: le nom que la province de Judée a reçu après la révolte de Bar Kokhba. Pour la date de la première inscription, il faut sans doute se référer à la période qui a suivi la révolte des Bataves (69-70). On ne saurait admettre ni à plus forte raison prouver que les deux inscriptions – contenant toutes les deux très vraisemblablement une partie d'un *cursus honorum* –, se rapportent au même personnage.

I. En raison de la datation, il vaut mieux ne pas compléter le mot PRIM de la première ligne pour en faire *prim(ipilari)* ou quelque chose de pareil. La meilleure explication de cette inscription et en même temps la plus facile, sera d'y voir un hommage rendu par les colons d'Aléria à un officier supérieur ou fonctionnaire impérial, natif de cette ville et qui a commencé sa carrière équestre comme *praefectus* de la *cohors I Batavorum (quingenaria)* en Britannia. Dans la suite il aura été promu *tribunus militum* de la légion *XXII Primigenia* dans la Germania inferior (à Vetera II-Xanten) ou dans la Germania superior (à Mogontiacum-Mainz). Nous ignorons la suite de cette carrière.

II. Selon toute vraisemblance, cette inscription est un hommage destiné à un fonctionnaire impérial originaire, lui aussi, d'Aléria, qui après l'année 135 en tant que procurateur ducénaire a géré les finances de la *Syria Palaestina*. Ce dernier, avant de commencer son travail d'administrateur, a terminé sa carrière militaire dans la *quarta militia* comme *praefectus* de l'*ala I Batavorum milliaria*, probablement dans la Dacia superior à Războieni-Cetate.

Noten

- ¹ J. Jehasse, Aléria grecque et romaine – Historique et visite des fouilles [Aléria], 2de dr., z. pl. (Lyon?), z.j. (1964 of 1965?), 49 v., nr. VI; zie ook id., L'Aleria romaine à la lumière de l'Archéologie, Bulletin de la Société des Sciences Historiques & Naturelles de la Corse 81, 1961, nr. 4 (5-27), 9; id., Les fouilles d'Aléria, Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres [CRAI] 1961 (363-379), 367; id., Les fouilles d'Aléria (Corse): l'acropole et ses problèmes, Gallia 21, 1963 (77-109), 80, n. 4; Laurence et J. Jehasse, La Corse romaine (IIIe siècle av. J.-C. – Ve siècle ap. J.-C.), in: P. Arrighi, Histoire de la Corse, Toulouse 1971 (97-128), 126: inv. nr. 1957/9. – Zie over opgravingen te Aléria ook: F. Benoit, Gallia 16, 1958, 447; id., ibid. 18, 1960, 324-327; id., ibid. 22, 1964, 608 v.; M. Euzennat, Gallia 25, 1967, 434.

- ² Van 'brèche' (breccie, een conglomeraat van gebroken stenen) volgens Jehasse, Aléria 50; van marmer naar de mening van J. C. G. Laseroms. De grootste afmetingen van het overblijfsel van de plaat bedragen resp. 17, 25 en 1.4 (?) cm. Het stuk bevindt zich in Musée Jérôme Carcopino, Aléria.
- ³ De gemiddelde hoogte van de letters bedraagt 4.3 (r. 1), 3.75 (r. 2) en 3.3-3.5 cm (r. 3 en 4). Van regel 1 tot en met 3 is de eerste letter telkens 3-4 mm hoger dan de daarop volgende letters.
- ⁴ Deze transcriptie wijkt op enige punten af van die van Jehasse.
- ⁵ M. Pinder — G. Parthey, *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*, Berolini 1860, 413 (vgl. 499, Guido): Colonia Iulii. Het is geenszins zeker dat hiermee Aleria is bedoeld; vgl. Philipp, *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, neue Bearbeitung von G. Wissowa enz. [RE], XIV (1928) s.v. *Μαριανή πόλις*, 1750.
- ⁶ Jehasse, Aléria 50.
- ⁷ Zie Plinius, *Nat. Hist.* III, 80: Aleria, een door Sulla gestichte colonia; *Corpus inscriptionum Latinarum* [CIL] X 8034 = Jehasse, Aléria 47, nr. II = *L'Année épigraphique* [AE] 1964, 50; CIL X 8035 = Jehasse, Aléria 49, nr. V: c(oloni) c(oloniae) v(eneriae) p(acatae of -acensis?) r(estitutae); E. Michon, *Inscriptions inédites de la Corse*, *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire* 11, 1891 (106-132), 117: COL·A- - -; AE 1962, 144 a = Jehasse, Aléria 54, nr. XIII: PRIN[CIP] COL(oniae) ALER(iae); AE 1967, 279 = J. Jehasse, *Inscriptions d'Aléria* (1965-1967), *Bulletin de la Société nationale des antiquaires de France* 1967 (144-153), 148-151, nr. II = id., *Nouvelles inscriptions découvertes à Aléria*, *Bull. Soc. Sc. Hist. & Nat. de la Corse* 89, 1969, nr. 4 (11-23), 15-21: [COLONIS] ALERINIS. Vgl. E. Kornemann, RE IV (1901) s.v. Coloniae, 523, nr. 50; Jehasse, *Bull. Soc. Sc. Hist. & Nat. de la Corse* 81, 1961, nr. 4, 8-21; id., CRAI 1961, 365-370; id., Aléria 13 en 63 v.; Laurence et J. Jehasse, a.w. (n. 1), 105-108. — Zie thans ook Brigitte Galsterer-Kröll, *Epigraphische Studien* 9, 1972 (44-145), 62 (n. 96), 67 (n. 126) en 120 (nr. 302).
- ⁸ Vgl. Colonia Virtus Iulia = Itucci (Baena), in de provincie Baetica; zie Plinius, *Nat. Hist.* III, 12, E. Kornemann, RE IV s.v. Coloniae, 511 (nr. 39) en 527 (nr. 86), en A. Schulten, RE IX (1906) s.v. Itucci, 2377. Zie thans ook Galsterer-Kröll, a.w. (n. 7), 66 v. (met n. 126 en 128), 100 (nr. 16 c) en 108 (nr. 113).
- ⁹ J. Jehasse, CRAI 1961, 367, n. 2; zie ook id., *Gallia* 21, 1963, 80, n. 4. Op beide plaatsen wordt de tweede inscriptie in verband gebracht met de eerste.
- ¹⁰ De steen is van 'brèche' (breccie); hij is thans ingemetseld in een muur van Musée Jérôme Carcopino, Aléria. Grootste lengte en hoogte: resp. 18.2 en 12.9 cm. De gemiddelde hoogte van de letters van de laatste regel bedraagt 3.7-3.8 cm (mededelingen J. C. G. Laseroms). — De schrijver is er niet in geslaagd, nadere inlichtingen te verkrijgen over de vindplaats.
- ¹¹ Vgl. Jehasse, Aléria 4, 14, 23 en 40 v.; id., *Gallia* 21, 1963, 80, n. 4; Laurence et J. Jehasse, a.w. (n. 1), 110 v. en 126.
- ¹² Vgl. CIL X/2, p. 838.
- ¹³ Tacitus, *Hist.* II, 14. Vgl. CIL XII 16 = A. W. Byvanck, *Excerpta Romana* [ER] II, 's-Gravenhage 1935, nr. 419; CIL XII 5733 = ER II, nr. 420.
- ¹⁴ Vgl. Jehasse, *Gallia* 21, 1963, 81: 'A l'époque de Néron y sont cantonnées deux *alae* de cavaliers bataves'; id., Aléria 4 (en 14): 'Quant à l'ordre romain sous l'Empire, il est assuré par une *aile* de Bataves'; Laurence et J. Jehasse, a.w. (n. 1), 111: 'plusieurs cohortes de fantassins et au moins deux «ailes» de cavaliers bataves chargés de la police dans l'île'.
- ¹⁵ L. Cesano in: E. De Ruggiero, *Dizionario epigrafico di antichità romane* [DE] II (1910) s.v. Corsica, 1251. — Alle uit Corsica bekende 'militaire' inscripties hebben zeker of hoogst waarschijnlijk betrekking op vlootsoldaten. Aleria en Mariana, beide gelegen op de oostkust van Corsica, zijn — ter dekking van de westkust van Italië — vlootstations geweest van de Classis Praetoria Misenensis. Zie Tacitus, *Hist.* II, 16; CIL X 8329; CIL XVI 16; E. Michon, *Mélanges d'Arch. et d'Hist.* 11, 1891, 112 v.; *Ephemeris epigraphica* [EE] VIII 800 = Jehasse, Aléria 51 v.,

- nr. X; EE VIII 801 = Jehasse, *Aléria* 54, nr. XIV; AE 1965, 145 = Jehasse, *Aléria* 51, nr. IX; AE 1968, 284 = Jehasse, *Bull. Soc. nat. ant. de France* 1967, 145-147, nr. I = id., *Bull. Soc. Sc. Hist. & Nat. de la Corse* 89, 1969, nr. 4, 12-15. — Over cohortes Corsorum: C. Cichorius, RE IV (1901) s.v. Cohors, 261, 308 en 337; G. L. Cheesman, *The Auxilia of the Roman Imperial Army*, Oxford 1914, 186.
- ¹⁶ Vgl. P. v. Rohden, RE I (1894) s.v. Aelius 64), 512-515; E. Ritterling, RE XII (1924) s.v. Legio, 1292; H. G. Pflaum, *Les procurateurs équestres sous le Haut-Empire romain*, Paris 1950, 65 en 83; id., *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain* [I-III, Paris 1960-1961] I, 356 en 377; id., *Israel Exploration Journal* 19, 1969, 225-233. — De oudste vermelding van de provincie Syria Palaestina is te vinden in het militaire diploma CIL XVI 87 van 22 november 139.
- ¹⁷ C. Cichorius, RE I (1894) s.v. Ala, 1234; W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin 1938, 16 v.; G. Alföldy, *Die Hilfstruppen der römischen Provinz Germania inferior*, Düsseldorf 1968, 14.
- ¹⁸ Cichorius, RE IV s.v. Cohors, 235 v.
- ¹⁹ Cichorius, RE I s.v. Ala, 1233; E. Stein, *Die kaiserlichen Beamten und Truppenkörper im römischen Deutschland unter dem Prinzipat*, Wien 1932, 125; Alföldy, *Hilfstruppen* 13 v.
- ²⁰ Cichorius, RE IV s.v. Cohors, 249-251; Stein, *Beamten* 166 v.; W. Sprey, *Tacitus over de opstand der Bataven* — *Hist. IV* 12-37, 54-79. *V* 14-26, Groningen — Djakarta 1953, 26 v. en 57; Alföldy, *Hilfstruppen* 45-48.
- ²¹ Vgl. K. Kraft, *Zur Rekrutierung der Alen und Kohorten an Rhein und Donau*, Bernae 1951, 35-43; H. Callies, *Die fremden Truppen im römischen Heer des Prinzipats und die sogenannten nationalen Numeri* — *Beiträge zur Geschichte des römischen Heeres*, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 45, 1964 (130-227), 145-149; Chr. B. Rüger, *Germania inferior — Untersuchungen zur Territorial- und Verwaltungsgeschichte Niedergermaniens in der Prinzipatszeit*, Köln — Graz 1968, 24 v.; Alföldy, *Hilfstruppen* 13, 45-48 en 86-93; J. Harmand, *Latomus* 30, 1971, 465 en 1216; H. Chantraine, *Germania* 50, 1972, 320. — Alföldys opvatting, volgens welke op zijn laatst sinds het begin van de regering van Claudius de Ala Batavorum en cohortes Batavorum als reguliere hulptroepen bestaan hebben, verdient de voorkeur.
- ²² Over cohortes Batavorum na 70: Cichorius, RE IV s.v. Cohors, 251-253; Stein, *Beamten* 167-169; Wagner, *Dislokation* 92-96; E. Birley, *Research on Hadrian's Wall*, Kendal 1961, 124, 175 en 203; Alföldy, *Hilfstruppen* 47 v.
- ²³ Vgl. Pflaum, *Procurateurs* 281 v.; id., *Carrières II*, 700 v. (nr. 262; procurator van Syria Palaestina tussen 198 en 209) en 811-821 (nr. 317; procurator van Syria Palaestina ca. 232); J. Fitz, *Latomus* 28, 1969, 126-140 (procurator van Syria Palaestina tussen 212 en 217 [zie hierover ook: J. Fitz, *Alba Regia* 8-9, 1967-68, 290-292; AE 1966, 495 = AE 1969-1970, 612; Joyce Reynolds, *The Journal of Roman Studies* 61, 1971, 147]).
- ²⁴ I. I. Russu, *Studii și cercetări de istorie veche* 23, 1972, 65; vgl. *Tabula Imperii Romani*, L 34, Budapest (Aquincum — Sarmizegetusa — Sirmium), Budapest 1968, 95. De plaats wordt ook Székelyföldvár genoemd [= Razboieni (Feldiora), naar Wagner, *Dislokation* 16; = Feldioara (Székelyföldvár), naar V. Wollmann, *Germania* 50, 1972, 249, n. 7]; vgl. J. Szilágyi, *Die Besatzungen des Verteidigungssystems von Dazien und ihre Ziegelstempel*, Budapest 1946, 61 en 70 v.
- ²⁵ CIL XVI 108, een militair diploma van 8 juli 158; vgl. CIL XVI 90 (uit 144), n. 2, en 107 (uit 157), n. 1. — Het is geenszins zeker dat de Ala I Batavorum milliaria in de eerste helft van de 2de eeuw in Pannonia Superior heeft gelegen, en wel in het castellum Azaum (Dunaalmás-Almásfüzirtő). Dit laatste is de mening van M. Bang (*Die Germanen im römischen Dienst bis zum Regierungsantritt Constantins I.*, Berlin 1906, 38 v.), Wagner (*Dislokation* 16 v.), A. Mócsy (RE, suppl. IX (1962) s.v. Pannonia, 618; vgl. 553 v.), J. Dobiáš (in: *Omăgiu lui Constantin Daicoviciu*, Bucu-

- rești 1960, 149-151) en V. Wollmann (Germania 50, 1972, 249 v.). Zie daarentegen J. Szilágyi, *Archaeologiai Értesítő* 51, 1938, 45-54 (en 130 v.: Auszug) over AE 1940, 5; id., *ibid.*, s. III, 3, 1942, 177 v. en 188; L. Barkóczi, *Brigetio*, Budapest 1951, 57, nr. 128; A. Radnóti — L. Barkóczi, *Acta Arch. Ac. Scient. Hung.* 1, 1951, 210, n. 216; J. Szilágyi, *ibid.* 2, 1952, 200; T. Nagy, *ibid.* 7, 1956, 31.
- ²⁶ E. Birley, *Alae and Cohortes Milliariae*, in: *Corolla memoriae Erich Swoboda dedicata* (= *Römische Forschungen in Niederösterreich V*), Graz — Köln 1966 (54-76), 55 v.
- ²⁷ De afdeling wordt uitdrukkelijk *milliaria* genoemd in CIL III 8074, 2 (dakpanstempels uit Székelyföldvár) en in CIL XVI 108 (militair diploma uit 158). Zie verder Bang, *Germanen* (n. 25), 39; Birley, *Alae* (n. 26), 56.
- ²⁸ E. Birley, *Roman Britain and the Roman Army*, Kendal 1953, 149; id., *Beförderungen und Versetzungen im römischen Heere*, *Carnuntum-Jahrbuch* 1957 (3-20), 14; id., *Alae* (n. 26), 55-60.
- ²⁹ H.-G. Pflaum, *RE* XXIII (1959) s.v. *procurator* 2), 1272 v.; id. *Carrières* I, 415 (nr. 169), 509 (nr. 186) en 572 v. (nr. 217 *bis* (223)); (A. von Domaszewski —) Br. Dobson, *Die Rangordnung des römischen Heeres*, 2de dr., Köln — Graz 1967, XXXV en XLIII.
- ³⁰ Zie n. 23.
- ³¹ Vgl. inscriptie I en n. 41.
- ³² Schriftelijke mededeling (7-1-1972) van Br. Dobson, Durham: 'There is no case in which *praef. alae mill.* and *primipilus* both appear, for by the time the milliary command appears *primipili* have ceased to be appointed to *alae* commands. (...) The occurrence of *primipilaris* and *praef. alae milliariae* would be unique, and cannot be justified for AD 135 plus on parallels drawn from an earlier stage of development sixty or more years previously'. Vgl. n. 37. — Zie voor de jongste voorbeelden van een bevordering van *tribunus militum* tot *praefectus alae milliariae* (in de *tertia militia*): Pflaum, *Carrières* I, 183 v. (nr. 87: Traianus) en 189-191 (nr. 90: tussen 103 en 125). — Wanneer de laatste drie regels van inscriptie I worden aangevuld tot PRAEF [ALAE Æ] / BATAVOR ∞ / CCVIRT ALER, dan is er in regel 1 achter PRIM[igeniae, eventueel aangevuld met (min of meer afgekort) piae fidelis Domitianae of iets dergelijks] niet voldoende ruimte voor de vermelding van de post van *praefectus alae* (*quingenariae*) uit een eventuele *tertia militia*.
- ³³ Zie voor andere *cognomina*, beginnend met *Prim*: L. R. Dean, *A Study of the Cognomina of Soldiers in the Roman Legions*, Princeton, N. J. 1916, 250 v.; I. Kajanto, *The Latin Cognomina* (*Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Hum. Litt.*, 36: 2), Helsinki 1965, vooral 290 v. en 406 (index).
- ³⁴ Vgl. o.a. CIL III 6756 en 6757 (Pflaum, *Carrières*, nr. 262), beide betrekking hebbend op de loopbaan van P. Aelius Sempronius Lycinus uit Ancyra, die tussen 198 en 209 *procurator* van Syria Palaestina is geweest.
- ³⁵ CIL XVI 69, een militair diploma van 17 juli 122; vgl. CIL XVI 70 en 82, resp. uit de jaren 124 en 135.
- ³⁶ Vgl. Tacitus, *Agricola* 36; Cichorius, *RE* IV s.v. *Cohors*, 251 v.; E. Birley, *The Beaumont Inscription, the Notitia Dignitatum, and the Garrison of Hadrian's Wall*, *Transactions of the Cumberland & Westmorland Antiquarian & Archaeological Society*, n.s., 39, 1939 (190-236), 214 v. en 217 v.; id., *Research on Hadrian's Wall* (n. 22) 124, 175 en 203.
- ³⁷ Vgl. von Domaszewski — Dobson, *Rangordnung* XXX, 107, 112 v., 118 en 140; A. Passerini, *DE* IV s.v. *Legio* (1949), 597 v.; Pflaum, *Procurateurs* 170 vv.; id., *Carrières* I, 54-58, en III, 960 (nr. 23); CIL V 7007.
- ³⁸ Zie over de militaire *carrières* van equites sinds Claudius: Suetonius, *Claudius* 25; H. Devijver, *Suétone, Claude, 25, et les milices équestres*, *Ancient Society* 1, 1970, 69-81; id., *ibid.* 3, 1972, 165-191; Birley, *Roman Britain* (n. 28) 138 en 148; id., *Beförderungen* (n. 28) 14; Pflaum, *Procurateurs* 172 vv.; id., *RE* XXIII s.v. *procurator* 2), 1272.
- ³⁹ Zie n. 35 v.

- ⁴⁰ Ritterling, RE XII s.v. Legio, 1803; D. Baatz, Saalburg-Jahrbuch 26, 1969, 126-128.
- ⁴¹ Vgl. o.a. CIL XIII 1807 uit Lugdunum met de carrière van C. Furius Sabinius Aquila Timesitheus (Pflaum, Carrières II, nr. 317), die omstreeks 232 procurator van de provincie Syria Palaestina is geweest en die zijn equestrische loopbaan is begonnen met de militaire functie van *praef(ectus) coh(ortis) I Gallic(ae) in Hispan(ia)*, welke in de inscriptie op de laatste plaats vermeld is, gevolgd door *C. Attilius Marullus Arvern(us) et C. Sacconius Adnatus Meldiometr(icus) patrono optimo*.
- ⁴² De schrijver wil gaarne dank brengen aan: H. A. M. Laarakkers, hist. art. cand., Nijmegen, die hem na een bezoek aan Aléria in augustus 1971 een papierafdruk en foto's van inscriptie I heeft bezorgd; aan J. Jehasse, Lyon, voor het verstrekken van inlichtingen en het toezenden van foto's van de twee inscripties en litteratuur over Romeins Corsica, in het bijzonder over Aleria; aan drs. J. C. G. Laseroms, 's-Hertogenbosch, en diens Corsicaanse echtgenote, die tijdens hun vakantie in juli 1972 een papierafdruk en foto's van inscriptie II hebben gemaakt; aan dr. Br. Dobson, Durham, en prof. dr. G. Alföldy, Bochum, voor de waardevolle adviezen die zij aan de schrijver hebben gegeven; aan dr. J. A. H. Bots, Nijmegen, voor de vertaling van het resumé.